

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2007-2008

Yeni Türkiye’de Eski Sorunlar: “Bir Marka Yaratmak”

Arus Yumul

Dışişleri Bakanı ve Başmüzakereci Ali Babacan “301. madde dünyaca bilinen bir marka oldu, 404 gibi üzerimize yapıştı artık. 501 Levis gibi ünlü bir marka oldu” diyor. Markalaşmak bildiğiniz gibi son dönemin en favori kavramlarından birisi. Marka ürüne katma değer sağlıyor, hele “dünya markası” payesini hakketmiş ise. Stratejik marka yönetim danışmanlığı yapan Fatoş Karahasan’a göre markalaşmak uzun soluklu bir maratону, uzun vadeli stratejileri, planlı bir pazarlama programını, koşmaya hazırlıklı olmayı, düzenli tek sesli ve tutarlı bir çabayı gerektiriyor. Uzmanlara göre rekabetin bu denli çetin, kaynakların bu denli kısıtlı olduğu koşullarda, işi daha az şansa bırakmanın yolları bulunmalı. Doğru bir marka yönetimi için her şeyden önce hedef kitlenin belirlenmesi ve onların ihtiyaçlarına ve beğenilerine yönelik bir çalışma tasarlanması gerekiyor. Yani markalaşmak nazik bir süreç ve ciddi bir hazırlık ve yatırım gerektiriyor. Karahasan’a göre bu kadar uzun vadeli olmayı kaldıramayacak kuruluşların, marka yolculuğuna belki de hiç çıkmaması en doğru çözüm.

İfade özgürlüğü siyasal yaşamımızın en köklü açmazlarından biri. Nerdeyse bezginlik yaratacak kadar çok konuşulmuş tekrar tekrar tartışılmış, ama yine de önemini hiç yitirmemiş, hep gündemde kalmayı başarmış bir konu. 81 yıldır Türkiye’de ifade özgürlüğüne değişik dönemlerde farklı isim ve numaralar taşıyan kanunlarla sınırlamalar getirilmiş, bu yolla siyasetin alanı daraltılmıştır. İnsan kavrayışını istila eden ve insanın zihinsel melekelerini abluka altına alıp silahsız bırakan, dar, sınırlı, rutin ve tekrarlamalı uygulamaların yanlılığı, taraflı ve önyargılı dünya görüşleri ifade özgürlüğünü kısıtlayıp sınırlandırmıştır.

Oysa siyaset müşterek yaşamlarımızı nasıl düzenleyeceğimiz, ortak geleceğimizi nasıl konuşup tartışacağımızı içerir. Tartışma siyasi yaşamın tam da özünü oluşturur. Siyaset farklı görüşlerle karşılaşmanın, bu dünyayı başkalarıyla paylaşmanın cereyan ettiği çoğul bir faaliyetdir:

“Siyasi düşünce temsilidir” der Arendt ve şöyle devam eder:

“Belli bir meseleye farklı bakış açılarından bakarak; o esnada orada bulunmayan kimselerin bakış açılarını kafamda canlandırarak bir görüş oluştururum; yani onları temsil ederim. Bu temsil süreci, başka bir yerde duran, dolayısıyla dünyaya farklı bir zaviyeden bakan kimselerin görüşlerinin körü körüne kabullenmesi anlamına gelmez; bu ne bir empati, yani başka biri olmak ya da başka biri gibi hissetmek sorunudur, ne de kafa sayısını toplayıp başkasına katılmak. Burada olan şudur: Fiiliyatta “Ben” olmadan ama kimliğimi/tamliğimi yitirmeden var olmak ve düşünmek. Bir meseleyi zihnimde tartarken ne kadar çok insanın bakış açısını kafamda canlandırır ve şayet onların yerinde olsaydım nasıl hissedeceğimi ve düşüneceğimi ne kadar iyi tahayyül edebilirsem, temsili düşünce yetim de o kadar güçlenir, nihai yargılarım, görüşüm o kadar geçerli olur.”

İnsanların yargıda bulunmasını mümkün kılan genişletilmiş zihniyet kendisini başkalarının yerine koymayı ve başka insanların bakış açılarını kafasında canlandırmayı içerir.

Demokrasilerde yargının işlevi vazgeçilmezdir. Çünkü yasalar farklı ve muhalif yorumlara açıktır. Bu yüzden muhakeme etme yeteneğini gerektirir. Arendt demokrasinin yokluğunda tüm evrensel ve akılcı nirengi noktalarının silikleşmesi hatta yitmesine işaret eder. İnsanlar müracaat edecekleri evrensel ilke ve normları yitirdiklerinde, esasen muhakeme etme becerilerini yitirirler ve onlar için yasaya uymak düşüncesiz bir pratik, düşünmeden, değerlendirmeden, yargı süzgecinden geçirmeden yerine getirilen bir vazife, hatta bir misyon haline gelir. ifade eder. Vicdanın, adaletin, müşterek yaşamın ilkelerinin yerini önyargılar, önkabuller alır. Tıpkı matematik aksiyomları gibi bu önkabuller kendi iradelerine bağlı olmayan ama önlerine konan delili gayrı iradi kabul eden insanların inançlarını ifade eder.

TESEV’in “Yargıda ve Yargıya Dair Algı ve Zihniyet Kalıpları” çalışması böyle önkabullerin yargıç ve savcılarının zihnine yerleşmiş olduğunu gösteriyor: Devlete karşı işlenen suçlar ile devlet görevlilerince işlenmiş suçlara yargının yaklaşımı farklı. Görüşülen yargıç ve savcılarının % 63’ü yargılama sırasında devletin çıkarları ile adalet ya da demokrasi arasında bir çatışma doğabileceğini kabul ederken, % 41’i böyle bir durumda devletin çıkarlarını ön planda tutulacağını ifade ediyor. “Ben önce devletçi hukukçuyum”, “Önce devlet gelir”, “Devletim olmadıktan sonra benim bireysel özgürlüğüm hiçbir işe yaramaz”, “Benim ülkem söz konusu olursa hukuk mukuk dinlemem” sözleriyle bu görüşlerini, önkabullerini dile getiriyorlar. “İnsan hakları devletin güvenliği için tehdit oluşturabilir mi?” sorusuna hukukçularının % 51’i evet diyor. İnsan haklarının fazla abartıldığını dillendiren, karar verme aşamasında temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslar arası anlaşmaları göz önünde bulundurmamanın hukukçular var.

Anayasanın 90. maddesine 2004'te eklenen, "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır" düzenlemesi hakkında görüşmecilerin çoğu olumsuz düşünüyor, bu düzenlemeyi "egemenliğin sınırlandırılması", "içişlerine müdahale" diyerek tedirgin edici bir gelişme olarak görüyorlar:

"Yani benim şahsi görüşüm yani Avrupa, milletlerarası temel ilkeleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları benim devletimin bağımsızlığını ihlal ediyorsa, incitiyorsa, ben onlara uyulmasından yana değilim " diyor bir yargıç.

Çoğu AİHM kararlarını takip etmiyor. Türkiye hakkında verilen kararları medyadan öğrenenlerin oranı % 65. Bir görüşmeci görev aldığı mahkemeyi kastederek "bizim işimiz yok AİHM ile" diyor. AİHM kararlarından dolayı yargılamanın yenilenmesi imkanı tanıyan düzenlemeyi yüzde 49'u olumsuz buluyor, örneğin bir kişi bu konudaki görüşünü şu sözlerle açıklıyor:

"Çok çirkin buluyorum, yani Türkiye'nin bir hukuk sistemi vardır, o kişi yargılanıyor, Yargıtay'a gidiyor, kesinleşiyor, gidiyor başka bir ülkeye yok beğenmedim diyor. Eğer böyle beğenilmeyecek, içimize sinmeyecek bir yargı kuralı ihlali varsa biz değiştirelim, AİHM yeniden yargılama talimatı vermesin."

Türkiye'nin imzaladığı Avrupa sözleşmelerinin haklı ve yerinde olmadığını düşünenlerin sayısı da oldukça fazla (% 63).

Araştırmayı yürüten Sancar ve Ümit 'hukuksal reformlar'ın akıbetinin, büyük ölçüde uygulayıcıların tutumuna bağlı olduğunu vurguluyorlar.

"Yargının hukuk normlarını belirleme, normların geçerliliği, sınırları hakkında bağlayıcı karar verme imkanı "derin yasa koyucu" olarak nitelenmesine bile yol açıyor" diyen araştırmacılar bu işlevini kamunun gözlerinden irak, toplumun anlamakta zorlandığı bir dille ve eleştirilere kapalı "koruma duvarları" içinde icra etmesinin, onu bir tür "sessiz iktidar" haline getirdiğini ifade ediyorlar.

Mithat Sancar, araştırma sonuçlarını yorumlarken şunları söylüyor: "Yargıç belli bir ön anlayışa sahip ve ön anlayış ön kararı da cisimleştiriyor. İki türlü ön anlayış var. Birincisi genel ön anlayış ki hepimizin sahip olduğu ideolojiye yargıçlar da sahip. İkincisi spesifik ön anlayış. Örneğin devlete karşı işlenmiş suçlarda yargıcın bir önyargısı var. İç denetimle engellenecek bir durum değil... Yargının eleştirilmesi zor. Yine yargının kendi koyduğu bunu engelleyen kurallar var. Ayrıca yargının kuşatıldığı kutsallık halesi, 'Şeriatın kestiği parmak acımaz' gibi kemikleşmiş algılar var." Oysa toplumsal hassasiyetler ve siyasal otoriteye karşı titizlikle korunmuş olması gereken yargıdan ne bir siyasi angajman ne de bir görüşün, ideolojinin muhafızlığı beklenebilir.

81 yıldır yürürlükte olan, bu süre içinde defalarca değişime uğrayan düşünceyi sınırlayan yasalar hakkında Sami Selçuk "yapılan tüm değişikliklere rağmen yasanın özü değiştirilmemiş, yasa iyileştirilmemiştir" diyor. Eski TCK'nin 159. maddesi ile Yeni TCK'nin 301. maddesini karşılaştırdığımızda görüyoruz ki, ifade özgürlüğünü düzenleyen yasalara, hep var olan belli başlı parçaların farklı şekillerinde montajlarından ibaret bir döngüsellik hakimdir. Bir düşünce ya da tanımın kendi kendisini tekrarlaması veya başladığı yere geri dönüp gelmesi, bir akıl yürütmenin kanıtlanmak durumunda olan sonucu önceden kabul etmesi, kanıtlanacak şeyi kanıtın dayanağı yapması durumlarında döngüsellik söz konusudur.

Eski TCK'nin 159. maddesi "Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri ve emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler altı aydan üç sene kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar. ... Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez" derken Yeni TCK'nin 301. maddesi "Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan kişi altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır". "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, Devletin yargı organlarını askeri veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır". "Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz" der. 301 korumaya aldığı değer ve kurumlar -bakanlıklar dışında- 159'un koruma altına aldığı aynı değer ve kuramlardır. Sadece terimler değişmiştir: "Hükümetin manevi şahsiyeti" terimi yerini "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti"ne; "Adliyenin manevi şahsiyeti", "Devletin yargı organları"na; "Askeri veya emniyet muhafaza kuvvetleri" ise yerini "askeri veya emniyet kuvvetleri"ne bırakmıştır.

Bu döngüsellikğin ardında yatan Bergson'cu zaman anlayışıdır. Bu anlayışta zaman "Geçmişin şimdide yeniden doğduğu, şimdinin geleceği doğurduğu" bir çember gibidir. Kendisini otomatik olarak koruyan, bizleri sürekli izleyen, peşimizden gelen, şimdiki zamana ve geleceğe doğru akan, bilincin dışında kalmayı reddeden, hiçbir zaman kaybolmayan bir geçmiştir bu. Bellek tarafından kaydedilen geçmiş, geçmişin sembolleri, zaman-mekân bütünlüğünü aşan onun üzerine çıkan bir "iç-zaman" oluşturur. Bellek geçmişin şimdide taşınmasını sağlar.

Bergson'un belleği, hafızayı, geleneği ön plana çıkaran anlayışı muhafazakâr bir modernlik peşinde olan Türkiye'de, resmi söylemin çizgisel tarih anlayışına rağmen, yaygın bir anlayıştır. Muhafazakâr düşünce, modernliğin düz çizgisel ilerleyen zaman anlayışından rahatsızlık duyar, yıkan ve yeniden yapan modernizme karşı değişmez, sürekliliğin arayışındadır.

Türkiye'nin bugünkü durumunu Osmanlı'nın son yıllarına benzeten, batının Türkiye'yi bölmek için Sevr'i hortlatmak istediğini iddia edenler, mütareke basınından bahsedilenler, Osmanlıdan devralınan korkuları, kaygıları hep ön planda tutanlar Bergson'cu bir anlayışla zamanı, geleceği kemiren ve akıp giderken gitgide çoğalan ve yığılan geçmişin bugüne taşınması olarak kavramsallaştırılıyor.

Yaşamın bir tekrardan ibaret olduğunu ileri süren döngüsel zaman kavrayışı insan-merkezli yorumlara bir meydan okumadır; mukadderatına razı bir toplum kurgusuyla geleceği tahakküm altına alan bir anlayıştır. Oysa bilinmez bir geleceği içinde barındıran çizgisel zaman tarihi müdahale edilebilecek bir süreç olarak algılar. Geleceğin belirsizliği ile yüzleşmek istemeyenler Bergson'un zaman anlayışına sığınarak kurucu değerler ve pratikleri ön plana çıkarırlar. Bu değerler topluma karşı korunmalı, eski pratiklerin özde değişmesi engellenmelidir.

Yasaların değişip mantığın aynı kalması, uygulamanın eski zihniyeti yansıtmaması bu anlayışın örneğidir. Hrant Dink'in söylediği bir sözden dolayı Agos Gazetesi yazı işleri müdürü Arat Dink'le imtiyaz sahibi Sarkis Seropyan'a "kişiliklerinden" dolayı ceza verilmesi, aynı sözlerin Türk basının diğer gazetelerinde yayımlanmış olmasına rağmen sadece Agos'a dava açılıp cezalandırılması, Osmanlı hukuk sisteminde var olan Müslüman/Gayrimüslim ayrımının hala zihinlerde canlı tutulduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda ifade özgürlüğünü ilgilendiren düşünce açıklamalarının hukukun terazisinde ilkelere göre değil de kimin söylediğine ve kime söylediğine bakılarak değerlendirildiğine işaret etmektedir Oysa modern hukuk soyut, rasyonel ve evrenselleştirici özellikleriyle kimlik, gelenek mit, dünya görüşü, önyargılar, siyasi tercihler gibi modern-öncesi olgulara yer vermez, hatta onlara savaş açar.

Döngüsellüğün bir diğer göstergesi de sürekli bir istisna durumu yaratıp hukuku askıya almak pratiğidir. Dünya'nın çeperi için olağan olan -devletin varlığı ve bekasına yönelik tehdit algıları dolayısıyla hukukun geçici olarak askıya alınmasını içeren- bu istisna hali Giorgio Agamben'e göre batıda da "belli bir siyasal düzenin devamının sağlanması adına" gitgide "yönetimin hakim paradigması"na dönüşmekte, istisna hali daimi kılınmakta, olağanüstü olağanlaştırılmaktadır. Yaratılan istisna halinin meşrulaştırılması sürecinde en önemli dayanak tehlikenin hiçbir zaman geçmeyeceği düşüncesidir. Aynı dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in Terörle Mücadele Yasası'nda değişiklik yapan yasa tasarısının Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesi sırasında yaptığı konuşmada söylediği gibi "terör devam eden bir süreç, dinamik bir olgu, bugün bu şekilde yarın başka bir şekilde, bugün bu örgüt altında yarın başka bir örgüt altında varlığını sürdüren bir olgudur."

Zühtü Arslan'a göre istisnayı sürgit kılmanın bir yolu da yedekleme yöntemidir. Türkiye'de ifade özgürlüğünün sınırlarını çizen her maddenin neredeyse bir yedeği mevcuttur. Her hangi bir madde yürürlükten kaldırıldığında veya iyileştirildiğinde devreye alalecele yedeği sokulur. Böylece sağlanan geçici rahatlama sonrasında Arslan'ın sözleriyle "yeni bir kriz dalgasıyla uykuda kalan maddeler uyandırılıyor ve uygulanmaya başlıyor." Yani "yekpare ve geniş bir an"a tekabül eden zaman döngüsel olarak işlemeye devam ediyor, geçmiş geleceğe taşıyor. Gelecek geçmişten devralınan korkularla şekilleniyor ve bu korkular bugünü yaşamamıza olanak tanımıyor.

2000'li yıllarda Türkiye kendisini Hannah Arendt'in "geçmişle gelecek arasındaki aralık" olarak tanımladığı ara alanda konumlandırdı. Artık olmayan şeylerle henüz olmayan şeyler arasındaki bu ara alan düşünmeye, sorgulamaya yapılan çağrının alanıdır. Bu aralık rahvet ve uyuskuğun değil, o güne kadar sarsılmaz ve sürekli olduğu varsayılan toplumsal pratiklerin, kurumsallaşmış egemen söylem ve onun tek dilli anlatılarının sorgulamaya açıldığı üretken bir alandır. Bu alan müdahale etmenin, değişiklik yaratmanın, yeni bir şeyler yaratmanın alanıdır. Ve önemli olan bu yeniliği korumaktır. Murat Belge'nin sözleriyle Yeni Demokrasi Hareketi, Yeni Binyıl Gazetesi ve Yeni Hayat romanı Türkiye'nin yaşadığı değişimin habercisidiler. Ancak geçmişle geleceğin dalgaları arasında kendisini konumlandıran, bu alanı en iyi temsil eden kişi Hrant Dink'ti.

Oysa bugün geldiğimiz noktada düşünmek için, yani geçmiş ile gelecek arasındaki o yarığa yerleşmek için ne donanımlı ne de buna istekli görünmüyoruz. Nelerin nasıl düşünüleceği, hangi gerçeklerin ne şekilde dillendirileceği hakkında katı hükümler ve reçeteler eskisinden daha güçlü bir şekilde dolaşıma sokuluyor. Aydınlar, Baskın Oran'a göre bireyin özgürlüğü, ademi merkezizet, çokkültürlülük gibi konularda 1930'larda kalakalmış vaziyette. Oran'ın sözleriyle "bugünkü Batı'nın bu temel ilkeleri gerçekleşirse milletin bölünmez bütünlüğüne birşeyler oluvereceği şiiirini hazırolda ezberden okuyorlar durmadan." Oran kronolojik olarak incelediği Yargıtay kararlarından şu sonuca varıyor: Yargımız Siyasal davalarda fevkalâde sert; cinsel içerikli davalarda ise fevkalâde hoşgörülü. Bu iki kategori birlikte düşünüldüğünde, Yargıtay başta olmak üzere bütün yargımızın iki temel özelliği var: 1) 1920-30'lardaki otoriter düzeni devam ettiriyor. 2) 1920-30'lardaki erkek egemen anlayışı devam ettiriyor.

Ülkenin özgün koşullarım, biricikliğini, ülke şartlarının benzersizliğini, toplumun kültürünü, o kültürün kendine özgü hassasiyetlerini öne sürüp insan haklarının evrenselliğini sorgulamaya açmak Türkiye'de çok sık başvurulan bir yöntem. Bu tartışmalara karşı Murat Belge'nin anlattığı bir anektodu aktararım. Princeton Üniversitesi'nde düzenlenen İnsan Haklarının Evrenselliğinin tartışıldığı bir toplantıda Ugandalı bir siyaset bilimci insan haklarının yerelliğini savunduğu tebliğinde şu örneği vermiş: "New York'da sokak ortasında bir erkek bir kadını tokatlar ise kadın 'hakkımı ihlal ettin' diyerek itiraz eder. Olay Uganda'da geçerse kadın 'onurumu kırdın' diyerek itiraz eder. Eğer Güney Afrika'da Zululand'da bir erkek bir kadını tokatlarsa bu kez kadın geleneğin ihlal edildiğini öne sürer." Tebliği sunan kişi, bu örnekten yola çıkarak farklı kültürlerin farklı değerler ürettiğini, dolayısıyla insan haklarının evrenselliğinden söz edilemeyeceğini öne sürmüştü. Belge'nin cevabı ise insan haklarının evrenselliği kabul edilmediği sürece evrensel kalan tek şeyin tokat olacağı olmuş.

Başta dönersek markalaşmak tek sesli ve sürekliliği olan bir dili gerektirdiği kadar aynı zamanda farklılaşmayı, kendini diğerlerinden ayırmayı gerektirir. Avrupa Birliği ülkelerinin kendi ülkelerindeki benzer maddelerin bu kadar kapsamlı ve anlaşılmasız olmadığı yönündeki itirazlarına rağmen 301 benzeri maddelerin Avrupa ülkelerinde de olduğu bu maddenin varlığını meşrulaştırmak için çok başvurulan bir argüman. Bu argümanın doğru olduğunu kabul etsek de sözkonusu ülkelerde bu yasalar egemen düşüncüyü ve onu dillendiren söylemi korumak için değil tam tersine çoğunluğun onaylamadığı, beğenmediği, "aykırı" düşünceleri korumak için kullanılır. Çünkü ifade özgürlüğünün temelinde iktidar karşıtı düşüncelerin özel olarak korunması yatmaktadır, amacı toplumda geleneksel değerleri pekiştirerek güçlü olanı meşrulaştırmak değildir. İfade özgürlüğü temelde muhalif görüşleri, düzene ve hâkim ideolojiye karşı görüşleri dile getirme hürriyetidir. Zayıf olanı, iktidar veya toplum karşısında marjinal olanı, azınlıkları korur. Oysa Türkiye'de bu madde devlet iktidarının ve toplumdaki çoğunluğun değerlerini koruma altına almaktadır. Örneğin "Ermeni dölü", "Rum çocuğu", "Yahudi uşağı" gibi açık hakaret içeren ifade şekilleri bırakın

cezalandırılmayı genelde dava konusu dahi olmamaktadır. Ama markalaşmak farklılaşmayı, kendisini diğerlerinden ayırmayı gerektiren bir süreç, Türkiye Babacan'ın sözleriyle 301 sayesinde bunu başarmış görünüyor. Reklam mala katma değer katıyor, ancak "Reklamın iyisi kötüsü olmaz" ilkesine karşı reklamcılar "iyi reklamın iyi mala kötü reklamın ise kötü mala tekabül ettiğini" söylüyorlar.

Türkiye'nin sorunlarının tartışılmasının tarihi sessizliklerin, suskunlukların, susturulmuşluğun tarihidir. Türkiye'de ifade özgürlüğüne getirilen sınırlandırmalar ile ülkenin temel meseleleri birbirleriyle öylesine ilintilidir ki, Kerem Altıparmak'ın sözleriyle Türkiye'nin siyasi tarihi hakkında bilgi edinmek isteyenler için ifade özgürlüğünün sınırları "çok açık bir yol haritası" çizmektedir. Oysa sorunlarımız ancak daha çok sözle çözülür, zorla sağlanmış bir sessizlikle değil. "Dil her zaman olmayanla veya yok olanla ilişkilidir" der Lacan. Kelimelere ancak istenen şeyin yokluğunda ihtiyaç duyulur ve eğer etrafımızdaki dünya gereken herşey ile donatılmış olsaydı kelimelere gerek duyulmayacaktı. Lacan'a göre kayıp olmayan yerde dil de olmaz. Dilin bittiği yerde ise ya şiddet başlar, ya da toplumun ruh sağlığı bozulur.

Ancak haklara sahip olma hakkının sorumluluğunu üstlenebilen toplumlarda dil özgürdür. George Orwell'in söylediği gibi "Eğer çok sayıda kişi ifade özgürlüğünün arkasında durursa bu özgürlük onu yasaklayan yasalara rağmen var olacaktır; eğer kamuoyu bu konuda uyuşuk davranırsa onları koruyacak yasaların varlığına rağmen uygunsuz görülenler zulme uğrayacaklardır".

İfade özgürlüğünü düzenleyen anayasa maddeleri ve ilgili kanunlar birlikte ele alındığında sembolik yasama olarak adlandırılan birbiriyle çelişkili toplumsal ideal ve değerleri bir arada barındıran hukuki düzenlemeleri andırıyor. Bu hukukun savunduğu ilkelerin mutlaka hayata geçirilmesi gerekmez, orada olmaları yeterlidir.